

Διεθνές Συνέδριο για την Ανοικτή & εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση

Τόμ. 11, Αρ. 1Α (2022)

Παιδαγωγικές πρακτικές και αξιοποίηση του συστήματος τηλεδιάσκεψης στις τηλε-Ομαδικές Συμβουλευτικές Συναντήσεις: Μια διεπιστημονική προσέγγιση της «φωνής» μεταπτυχιακών φοιτητών του ΕΑΠ

Γεράσιμος Σ. Κουστουράκης, Χρήστος Θ. Παναγιωτακόπουλος

doi: [10.12681/icodl.3296](https://doi.org/10.12681/icodl.3296)

Παιδαγωγικές πρακτικές και αξιοποίηση του συστήματος τηλεδιάσκεψης στις τηλε-Ομαδικές Συμβουλευτικές Συναντήσεις: Μια διεπιστημονική προσέγγιση της «φωνής» μεταπτυχιακών φοιτητών του ΕΑΠ

Pedagogical practices and exploitation of the online teaching platform in the tele-Contact Sessions: An interdisciplinary approach of the Hellenic Open University postgraduate students' "voice"

Γεράσιμος Κουστουράκης
Καθηγητής
Πανεπιστήμιο Πατρών
koustourakis@upatras.gr

Χρήστος Παναγιωτακόπουλος
Καθηγητής
Πανεπιστήμιο Πατρών
cpanag@upatras.gr

Abstract

In this work we exploit the sociological theoretical framework of Basil Bernstein in order to approach and analyze the views of postgraduate students of the Hellenic Open University (HOU), regarding the configuration of the pedagogical work during the tele-contact sessions, affected by the capabilities and features of the video conferencing system. The research was conducted during April 2021 with a questionnaire as a methodological tool for data collection, consisted of open-ended questions. The findings of this study showed that under the influence of the conditions created by the pandemic due to covid-19, there is a prevailing trend for the use of connectivism, associated with the implementation of tele-contact sessions, in all HOU courses. In this case, students want to use a video conferencing system with features that allow group-cooperative activities and can promote interaction between themselves, and between themselves and the educator. During the tele-contact sessions, the implementation of mixed pedagogical practices is desirable, which draw elements from both visible and invisible pedagogy. The last is associated with a constructivist collaborative approach, for processing, clarifying or discovering knowledge by students.

Keywords: *Teleconference' system, tele-contact sessions, visible pedagogy, invisible pedagogy, connectivism, constructivism*

Περίληψη

Στην εργασία αυτή αξιοποιείται το κοινωνιολογικό θεωρητικό πλαίσιο του Basil Bernstein με στόχο την προσέγγιση και ανάλυση των απόψεων μεταπτυχιακών φοιτητών του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου (ΕΑΠ) αναφορικά με την διαμόρφωση του παιδαγωγικού έργου κατά τη διάρκεια των εξ αποστάσεως Ομαδικών Συμβουλευτικών Συναντήσεων (τηλε-Ο.Σ.Σ.) που επηρεάζεται από τις δυνατότητες και τα χαρακτηριστικά του συστήματος τηλεδιάσκεψης. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε τον Απρίλιο 2021 με το μεθοδολογικό εργαλείο του ερωτηματολογίου που περιείχε ανοικτού τύπου ερωτήσεις. Τα ευρήματα της μελέτης αυτής έδειξαν ότι υπό την επίδραση και των συνθηκών που δημιουργήθηκαν από την πανδημία Covid-19 διαφαίνεται μια τάση επικράτησης του κονεκτιβισμού που συνδέεται με την υλοποίηση τηλε-Ο.Σ.Σ. σε όλα τα προγράμματα σπουδών του ΕΑΠ.

Στην περίπτωση αυτή οι φοιτητές επιθυμούν την χρήση ενός συστήματος τηλεδιάσκεψης, το οποίο θα διαθέτει εκείνα τα χαρακτηριστικά που επιτρέπουν την πραγματοποίηση ομαδοσυνεργατικών δραστηριοτήτων και που μπορούν να προωθήσουν τόσο την μεταξύ τους αλληλεπίδραση, όσο και μεταξύ των ιδίων και του διδάσκοντα. Κατά τη διάρκεια των τηλε-Ο.Σ.Σ. επιθυμητή είναι η υλοποίηση μικτών παιδαγωγικών πρακτικών, που αντλούν στοιχεία τόσο από μια ορατή όσο κι από μια άορατη παιδαγωγική. Η τελευταία συνδέεται με μια κονστρουκτιβιστικού χαρακτήρα ομαδοσυνεργατική προσέγγιση, επεξεργασία, διευκρίνιση ή ανακάλυψη της γνώσης από τους φοιτητές.

Λέξεις-κλειδιά: Σύστημα τηλεδιάσκεψης, τηλε-Ομαδικές Συμβουλευτικές Συναντήσεις, Ορατή Παιδαγωγική, Άορατη Παιδαγωγική, κονεκτιβισμός, κονστρουκτιβισμός

Εισαγωγή

Οι συνθήκες που διαμορφώθηκαν από την πανδημία λόγω του covid-19 παγκοσμίως, οι οποίες συνδέθηκαν με την κοινωνική αποστασιοποίηση και τον κοινωνικό αυτοαποκλεισμό των πολιτών για την αποτροπή διάδοσης του ιού, επέδρασε στην βίαιη και απότομη διαμόρφωση ενός νέου εκπαιδευτικού τοπίου σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης. Στην περίπτωση αυτή η δια ζώσης εκπαίδευση αντικαταστάθηκε από μια προσπάθεια εξ αποστάσεως συνέχισης του εκπαιδευτικού έργου, που επιτεύχθηκε με τη χρήση διαφόρων συστημάτων τηλεδιάσκεψης (Carrillo & Flores, 2020; Daniel, 2020; Dhawan, 2020; Lemay, Doleck, & Bazelais, 2021; Moorhouse, 2020). Η κατάσταση αυτή επηρέασε και το Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο (ΕΑΠ), το οποίο από τον Μάρτιο 2020 αντικατέστησε τις δια ζώσης Ομαδικές Συμβουλευτικές Συναντήσεις (Ο.Σ.Σ.) στα προγράμματα σπουδών του που περιλαμβάνουν ετήσιες Θεματικές Ενότητες (Θ.Ε.) με τηλε-Ο.Σ.Σ.

Λόγω της γενικότερης αλλαγής της εκπαιδευτικής διαδικασίας από την πανδημία, εκπαιδευτικοί και εκπαιδευόμενοι ωθήθηκαν σε αλληλεπίδραση μεταξύ τους μέσω συστημάτων τηλεδιάσκεψης, συστημάτων διαχείρισης μάθησης (πλατφορμών), ομάδων συζήτησης (fora) και κοινωνικών δικτύων. Η διαμοίραση της πληροφορίας μέσω της εκπαιδευτικής διαδικασίας στην κλασική αίθουσα εκπαίδευσης των Ο.Σ.Σ. έπαψε πλέον να αποτελεί το πρότυπο λειτουργίας. Η ηλεκτρονικής μορφής πληροφορία αξιοποιήθηκε ποικιλοτρόπως μέσα από συστήματα τηλεδιάσκεψης, πλατφόρμες, βιβλιοθήκες, αποθετήρια, εκπαιδευτικές κοινότητες σηματοδοτώντας μία αλλαγή και ένα μετασχηματισμό του υπάρχοντος πλαισίου μάθησης σε κονεκτιβιστικό (Tinmaz, 2012; Goldie, 2016)

Στην ερευνητική αυτή εργασία επιδιώκεται η προσέγγιση και ανάλυση των απόψεων δείγματος μεταπτυχιακών φοιτητών του ΕΑΠ για τη διαμόρφωση των παιδαγωγικών πρακτικών κατά τη διάρκεια των εξ αποστάσεως Ομαδικών Συμβουλευτικών Συναντήσεων (τηλε-Ο.Σ.Σ.) και τη συμβολή του συστήματος τηλεδιάσκεψης σε αυτές.

Η εργασία αρχίζει με την ενότητα των θεωρητικών επισημάνσεων και ακολουθεί η ενότητα των Ερευνητικών Ερωτημάτων και της Μεθοδολογίας. Στη συνέχεια γίνεται η παρουσίαση και η συζήτηση των ερευνητικών ευρημάτων και η εργασία ολοκληρώνεται με την ενότητα των συμπερασματικών διατυπώσεων.

Θεωρητικές επισημάνσεις

Το ΕΑΠ ως τριτοβάθμιο ίδρυμα παροχής σπουδών από απόσταση έχει προσαρμόσει το θεσμικό του habitus, δηλαδή την εκπαιδευτική του κουλτούρα, που επηρεάζει

αναπόφευκτα την διαμόρφωση των αντιλήψεων, των πρακτικών και την κουλτούρα, δηλαδή το habitus (Bourdieu, 1997), των διδασκόντων και των φοιτητών του, εντάσσοντας σε πολύ μεγάλο βαθμό τις Τεχνολογίες της Πληροφορίας και των Επικοινωνιών (ΤΠΕ) στη διαμόρφωση και υλοποίηση του εκπαιδευτικού του έργου (Reay, David, & Ball, 2005; Thomas, 2002). Μάλιστα, σε αντίθεση με το παρελθόν (Koustourakis, Panagiotakopoulos, & Vergidis, 2008) μετά και την καθιέρωση της παροχής προγραμμάτων σπουδών με εξαμηνιαίες Θ.Ε. παρατηρείται ένας σαφέστατα κονεκτιβιστικός προσανατολισμός στη διαμόρφωση του θεσμικού του habitus. Κέντρο υποστήριξης όλης της εκπαιδευτικής διαδικασίας έγιναν οι ψηφιακές πλατφόρμες επικοινωνίας, διδασκαλίας και μάθησης (συστήματα διαχείρισης μάθησης) www.study.eap.gr και www.courses.eap.gr συνοδευόμενες από σύστημα τηλεδιάσκεψης. Επιπλέον, οι συνθήκες που διαμορφώθηκαν από τον Μάρτιο 2020 και ύστερα, υπό την επίδραση της πανδημίας λόγω του covid-19, ώθησαν το ΕΑΠ σε κονεκτιβιστικού χαρακτήρα επιλογές για τη συνέχιση του εκπαιδευτικού του έργου με την υλοποίηση τηλε-Ο.Σ.Σ. σε όλα τα παρεχόμενα προγράμματα σπουδών του. Ειδικότερα, οι τηλε-Ο.Σ.Σ. μέχρι τα τέλη του ακαδημαϊκού έτους 1999-2000 γίνονταν μέσω της πλατφόρμας Skype for Business, η οποία στη συνέχεια αντικαταστάθηκε από την Webex, η οποία αποτελεί μια ποιοτικού χαρακτήρα επιλογή από την πλευρά του ΕΑΠ, γεγονός που ενισχύει τον κονεκτιβιστικό προσανατολισμό του θεσμικού του habitus. Και τούτο διότι η Webex, σε σύγκριση με την προηγούμενη πλατφόρμα που χρησιμοποιήθηκε από το ίδρυμα, παρέχει τη δυνατότητα για τη διαμόρφωση μιας ποιοτικά καλύτερης σύγχρονης επικοινωνίας και αλληλεπίδρασης μεταξύ των συμμετεχόντων στις Ο.Σ.Σ. καθώς είναι δυνατή η πραγματοποίηση ομαδοσυνεργατικών δραστηριοτήτων από τους φοιτητές. Επίσης, ακόμα και οι συζητήσεις μεταξύ των μελών των Θεματικών Ενοτήτων καταβλήθηκε προσπάθεια να διεξάγονται μέσω του forum των πλατφορμών, ενισχύοντας ακριβώς τις κονεκτιβιστικές τάσεις του ιδρύματος.

Για την ανάλυση των αλληλεπιδραστικών επικοινωνιακών σχέσεων κατά τη διάρκεια των τηλε-Ο.Σ.Σ., που επηρεάζονται αναμφισβήτητα από τις δυνατότητες του συστήματος τηλεδιάσκεψης, μπορεί να συμβάλει η αξιοποίηση της κοινωνιολογικής θεωρίας του Basil Bernstein (Christidou, Gravani, & Hatzinikita, 2012; Koustourakis, 2020). Ειδικότερα, στην εργασία αυτή θα αξιοποιήσουμε την έννοια της «περιχάραξης» (framing) που μας επιτρέπει να αναλύσουμε κοινωνιολογικά το είδος των παιδαγωγικών πρακτικών που οι μεταπτυχιακοί φοιτητές του δείγματος επιθυμούν να υλοποιούνται κατά τη διάρκεια των τηλε-Ο.Σ.Σ..

Η περιχάραξη (Π) αποτελείται από δύο συνιστώσες: τους «ιεραρχικούς κανόνες» ή «ρυθμιστικό λόγο» (Ρ.Λ.) και τον «διδασκτικό λόγο» (Δ.Λ.), και απεικονίζεται από την εξίσωση: $\Pi = \Delta.Λ./Ρ.Λ.$. Σε αυτή την σχέση ο «ρυθμιστικός λόγος» είναι κυρίαρχος και προσδιορίζει τον τρόπο που μπορεί να υλοποιηθεί ο «διδασκτικός λόγος» (Bernstein, 2000). Πιο συγκεκριμένα, εάν εστιάσουμε στα χαρακτηριστικά ενός συστήματος τηλεδιάσκεψης, ο Ρ.Λ. μπορεί να αναφέρεται σε εκείνο το πλαίσιο των δυνατοτήτων της που διαμορφώνουν τις συνθήκες, οι οποίες επηρεάζουν τις συμπεριφορές και τις δυνατότητες αλληλεπίδρασης μεταξύ διδάσκοντος και διδασκόμενων. Στην περίπτωση αυτή, όταν κατά την υλοποίηση μιας τηλε-Ο.Σ.Σ. υπάρχει η δυνατότητα ενεργοποίησης των φοιτητών μέσω συνεργατικών αλληλεπιδραστικών δράσεων, που συμβάλλουν στη διαμόρφωση του περιεχομένου και των αποτελεσμάτων της συγκεκριμένης συνάντησης, τότε έχουμε την εφαρμογή μιας ασθενούς περιχάραξης Ρ.Λ. (Π- Ρ.Λ.). Επίσης, η ισχύς του Ρ.Λ. περιχάραξης αποκαλύπτει την ποιότητα των παιδαγωγικών σχέσεων που αναπτύσσονται μεταξύ διδάσκοντα και φοιτητών κατά τη διάρκεια μιας τηλε-Ο.Σ.Σ. Ειδικότερα, όταν η

περιχάραξη Ρ.Λ. είναι ισχυρή (Π+ Ρ.Λ.) τότε οι ιεραρχικές σχέσεις μεταξύ διδάσκοντα – διδασκόμενων είναι φανερές και ο διδάσκων ελέγχει, καθορίζει, διαμορφώνει και καθοδηγεί από θέση ισχύος την επικοινωνιακή αλληλεπίδραση που αναπτύσσεται στο τμήμα των φοιτητών του (Bernstein, 1990, 2000). Όταν η περιχάραξη Ρ.Λ. είναι ασθενής δίνεται η δυνατότητα στους διδασκόμενους να αυτενεργήσουν, να εκφραστούν, να επικοινωνήσουν μεταξύ τους και να συνεργαστούν για την προσέγγιση και επεξεργασία διαφόρων γνωστικών ζητημάτων. Όταν επιλέγεται η πραγματοποίηση ασθενών περιχαράξεων Δ.Λ. (Π- Δ.Λ.) τότε στο επίκεντρο της εκπαιδευτικής διαδικασίας τίθενται οι διδασκόμενοι (Bernstein, 1990). Όμως, ο βαθμός ενεργοποίησης των φοιτητών κατά τη διάρκεια των τηλε-Ο.Σ.Σ. εξαρτάται από τα χαρακτηριστικά και τις δυνατότητες του χρησιμοποιούμενου συστήματος τηλεδιάσκεψης. Στην περίπτωση της ανάλυσης των διαδικτυακών Ο.Σ.Σ. σημαντικά στοιχεία του Δ.Λ. είναι η επιλογή είδους γνώσης, δηλαδή της θεματολογίας που πρόκειται να προσεγγισθεί κατά τη διάρκειά της, η σειρά παρουσίασης της γνώσης, δηλαδή η σαφήνεια ή όχι της ατζέντας των θεμάτων της τηλε-Ο.Σ.Σ., και ο «βηματισμός» (Bernstein, 2000). Δηλαδή η επάρκεια ή όχι του διατιθέμενου διδακτικού χρόνου, ώστε οι φοιτητές μέσα στα χρονικά πλαίσια της Ο.Σ.Σ. να μπορέσουν να ολοκληρώσουν με την προσέγγιση και κατανόηση των συγκεκριμένων γνωστικών θεμάτων στα οποία αυτή εστιάζεται. Όταν επισημαίνεται ισχυρή περιχάραξη επιλογής είδους γνώσης, δηλαδή της θεματολογίας της, και της προσέγγισής της ο διδάσκων καθορίζει τα ζητήματα που αναπτύσσονται κατά τη διάρκεια της τηλε-Ο.Σ.Σ. και αυτά επικεντρώνονται σε ακαδημαϊκά θέματα που αφορούν την διδακτέα ύλη της Θ.Ε.. Όταν η περιχάραξη που αναφέρεται στο είδος γνώσης και τη διαχείρισή της είναι ασθενής τότε ο διδάσκων χρησιμοποιεί παραδείγματα για να διευκρινίσει τα δύσκολα σημεία της ακαδημαϊκής γνώσης και αξιοποιεί τις εμπειρίες και τα βιώματα των φοιτητών για το σκοπό αυτό. Όταν η περιχάραξη της σειράς παρουσίασης της γνώσης είναι ισχυρή τότε η ατζέντα της τηλε-Ο.Σ.Σ. κοινοποιείται στους φοιτητές από τον διδάσκοντα και με τον τρόπο αυτό καθίσταται απόλυτα γνωστή και κατανοητή σε αυτούς η διαδικασία και η ακολουθία προσέγγισης των διαφόρων θεμάτων της συνάντησης. Όταν η περιχάραξη βηματισμού είναι ισχυρή τότε ακολουθείται ένα σφικτό χρονοδιάγραμμα προσέγγισης των ζητημάτων της ατζέντας της Ο.Σ.Σ. και δεν παρέχεται στους φοιτητές ο απαραίτητος διδακτικός χρόνος για να ολοκληρώσουν μέσα στα χρονικά πλαίσια της τηλε-Ο.Σ.Σ. όλες τις μαθησιακές δραστηριότητες στις οποίες αυτή εστιάζεται. Σημαντικό στοιχείο του Δ.Λ. είναι και οι κανόνες κριτηρίων (Bernstein, 2000). Όταν υλοποιείται μια ισχυρή περιχάραξη κανόνων κριτηρίων τότε οι φοιτητές ενημερώνονται με σαφήνεια για τον τρόπο που αξιολογείται η μαθησιακή τους προσπάθεια και τους παρέχονται από τον διδάσκοντα σαφείς και εμπεριστατωμένες απαντήσεις για τις μαθησιακές δραστηριότητες που πραγματοποιήθηκαν κατά τη διάρκεια της Ο.Σ.Σ.

Η διαμόρφωση των επιμέρους στοιχείων της «περιχάραξης» κατά τη διάρκεια των τηλε-Ο.Σ.Σ. προσδιορίζει και το είδος των Παιδαγωγικών Πρακτικών που επιλέγονται για να εφαρμοστούν. Όταν η περιχάραξη είναι ισχυρή τότε υφίσταται η υλοποίηση «Ορατών Παιδαγωγικών» στις οποίες κυρίαρχη είναι η μορφή του διδάσκοντα, ο οποίος διαχειρίζεται με δασκαλοκεντρικό και κατευθυντικό τρόπο τα ζητήματα που αφορούν την Ο.Σ.Σ (Bernstein, 1990, 2000). Στην περίπτωση των Ορατών Παιδαγωγικών ακολουθείται ένα σφικτό χρονοδιάγραμμα προσέγγισης των διαφόρων γνωστικών ζητημάτων κατά τη διάρκεια της Ο.Σ.Σ. Επίσης, οι φοιτητές ενημερώνονται για τον τρόπο που αξιολογούνται οι μαθησιακές τους προσπάθειες και τους κοινοποιούνται από τον διδάσκοντα οι ορθές απαντήσεις στις υλοποιούμενες

δραστηριότητες. Όταν επιλέγεται η εφαρμογή «Αόρατων Παιδαγωγικών» υιοθετούνται θεωρίες διδασκαλίας επικεντρωμένες στον διδασκόμενο (Bernstein, 1990, 2000). Στην περίπτωση αυτή δίνεται η δυνατότητα στους φοιτητές να αλληλεπιδράσουν συνεργατικά κατά τη διάρκεια των τηλε-Ο.Σ.Σ., να αυτενεργήσουν και να εργαστούν με έναν κονστρουκτιβιστικό τρόπο για την επεξεργασία των διαφόρων γνωστικών ζητημάτων. Σημειώνεται ότι στις πραγματικές συνθήκες πραγματοποίησης του εκπαιδευτικού έργου, όπου υπάρχει η αλληλεπίδραση μεταξύ διδάσκοντα – διδασκόμενων, επιλέγεται η υλοποίηση μεικτών παιδαγωγικών πρακτικών, που αντλούν στοιχεία τόσο από μια ορατή όσο κι από μια αόρατη παιδαγωγική (Bernstein, 2000; Koustourakis, 2014; Morais & Neves, 2011).

Ερευνητικά Ερωτήματα – Μεθοδολογία

Στην εργασία αυτή μας απασχόλησε η απάντηση στα εξής ερευνητικά ερωτήματα:

- Ποιες είναι οι απόψεις των μεταπτυχιακών φοιτητών για τις δυνατότητες του συστήματος τηλεδιάσκεψης, που μπορούν να συμβάλλουν στην ενίσχυση της επικοινωνίας και της αλληλεπίδρασης των συμμετεχόντων κατά τη διάρκεια των τηλε-Ο.Σ.Σ.;
- Ποιες παιδαγωγικές πρακτικές επιθυμούν οι μεταπτυχιακοί φοιτητές να υλοποιούνται κατά τη διάρκεια των τηλε-Ο.Σ.Σ.;

Η έρευνα αυτή πραγματοποιήθηκε τον Απρίλιο 2021 με τη χρήση ενός κατάλληλα διαμορφωμένου ανώνυμου ερωτηματολογίου, που περιλάμβανε ανοικτές ερωτήσεις για τα εξεταζόμενα ζητήματα με στόχο να αναδειχθεί η «φωνή» των μεταπτυχιακών φοιτητών του ΕΑΠ για τη διαμόρφωση των τηλε-Ο.Σ.Σ. αναφορικά με τις δυνατότητες του συστήματος τηλεδιάσκεψης (Cohen, Manion, & Morrison, 2008; Koustourakis, 2015; Mason, 2011; Robson, 2007). Εφαρμόστηκε η βολική δειγματοληψία (Cohen et al., 2008; Robson, 2007), καθώς το ερωτηματολόγιο δόθηκε στους μεταπτυχιακούς φοιτητές δύο τμημάτων της ΕΚΠ65. Στην έρευνα συμμετείχαν 32 μεταπτυχιακοί φοιτητές από τους οποίους 28 ήταν γυναίκες (87,5%) και 4 άνδρες (12,5%). Αυτοί είχαν παρακολουθήσει επιτυχώς από μία έως δύο Θ.Ε. Επομένως, οι συγκεκριμένοι μεταπτυχιακοί φοιτητές είχαν εμπειρία στην πραγματοποίηση σπουδών με τη μέθοδο της εξ αποστάσεως διδασκαλίας (Koustourakis, 2015, 2020). Η πλειοψηφία των φοιτητών του δείγματος ήταν εκπαιδευτικοί πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (20 άτομα, 62,5%), 3 απασχολούνταν στο χώρο της υγείας (9,4%), 5 ήταν υπάλληλοι του δημόσιου τομέα (15,6%) και 4 ήταν ιδιωτικοί υπάλληλοι (12,5%).

Κατά την υλοποίηση της μελέτης αυτής εφαρμόστηκαν οι κανόνες ηθικής και δεοντολογίας καθώς τα ερευνητικά μας υποκείμενα ενημερώθηκαν για το σκοπό της έρευνας και την ερευνητική διαδικασία και διασφαλίστηκε η ανωνυμία τους και η προστασία των προσωπικών τους δεδομένων (Mason, 2011; Patton, 2002).

Το ερευνητικό υλικό που προέκυψε από τη συμπλήρωση των ανοικτών ερωτημάτων των ερωτηματολογίων προσεγγίστηκε με την τεχνική της ποιοτικής ανάλυσης περιεχομένου λαμβάνοντας ως μονάδα ανάλυσης το «θέμα». Δηλαδή το μικρότερο τμήμα του περιεχομένου από το οποίο προκύπτει ένα σαφές και ολοκληρωμένο νόημα, το οποίο εντάσσεται σε μια συγκεκριμένη κατηγορία ανάλυσης (Koustourakis, 2020; Krippendorff, 2004; Robson, 2007). Οι κατηγορίες ανάλυσης που προέκυψαν από την ομαδοποίηση των ομοειδών απόψεων που διατυπώθηκαν από τους φοιτητές του δείγματος, είναι οι εξής:

- Χαρακτηριστικά του συστήματος τηλεδιάσκεψης και επικοινωνιακή αλληλεπίδραση στις τηλε-Ο.Σ.Σ.
- Επιθυμητή διαμόρφωση των «παιδαγωγικών πρακτικών» στις τηλε-Ο.Σ.Σ.

Αποτελέσματα - Συζήτηση

Οι μεταπτυχιακοί φοιτητές του δείγματος φαίνεται ότι ήταν εξοικειωμένοι με τη χρήση συστημάτων τηλεδιάσκεψης, καθώς σε σχετικό ερώτημα 4 εξ αυτών απάντησαν ότι είχαν χρησιμοποιήσει ένα τέτοιο σύστημα (12,5%), 17 εξ αυτών είχαν χρησιμοποιήσει δύο συστήματα (53,1%), 7 είχαν χρησιμοποιήσει τρία συστήματα (21,9%) και 4 είχαν χρησιμοποιήσει τέσσερα διαφορετικά συστήματα τηλεδιάσκεψης (12,5%). Άλλωστε, η φοίτησή τους στο ΕΑΠ τους έδωσε τη δυνατότητα να χειριστούν τις πλατφόρμες Skype for Business και Webex. Ακόμη, η χρήση των ΤΠΕ φαίνεται ότι αποτελεί στοιχείο του habitus των συγκεκριμένων φοιτητών (Bourdieu, 1997), δηλαδή της κουλτούρας, των δεξιοτήτων τους και των διαθέσεών τους να αξιοποιούν τις νέες τεχνολογίες κατά τη διάρκεια των σπουδών τους. Και τούτο διότι σε σχετικό ερώτημα με τη χρήση πεντάβαθμης κλίμακας Likert (όπου το 1 αντιστοιχεί στο καθόλου και το 5 στο πάρα πολύ) η επικρατούσα τιμή ήταν «πολύ» (11 φοιτητές, 34,4% - επιπλέον 1 φοιτητής, 3,1%, απάντησε «λίγο» - 10 φοιτητές, 31,3%, απάντησαν «αρκετά» και 10 φοιτητές, 31,3%, απάντησαν «πάρα πολύ»). Μάλιστα, το θεσμικό habitus του ΕΑΠ, που διακρίνεται από τον κονκετιβιστικό του προσανατολισμό, φαίνεται ότι επέδρασε στη διαμόρφωση του habitus των φοιτητών του δείγματος (Reay et al., 2005), λαμβάνοντας υπόψη τόσο την επιτυχή παρακολούθηση από αυτούς περίπου 1 ή 2 Θ.Ε., όσο και το γεγονός ότι οι περισσότεροι συμμετέχοντες στην έρευνα παρακολουθούσαν πάνω από μία Θ.Ε. Στη συνέχεια θα προχωρήσουμε στην παρουσίαση, ανάλυση και συζήτηση των ερευνητικών μας ευρημάτων. Σημειώνεται ότι για την επεξήγηση και υποστήριξη των επί μέρους ευρημάτων θα παρατίθενται αντιπροσωπευτικά αποσπάσματα από τις απόψεις των φοιτητών.

Χαρακτηριστικά του συστήματος τηλεδιάσκεψης και επικοινωνιακή αλληλεπίδραση στις τηλε-Ο.Σ.Σ.

Σημαντικά στοιχεία του συστήματος τηλεδιάσκεψης που επιθυμούν οι φοιτητές του δείγματος να υπάρχουν για τη διευκόλυνση της συμμετοχής τους στις τηλε-Ο.Σ.Σ. είναι η ευχρηστία, η ευκολία χειρισμού και η κατανάλωση μικρής ισχύος από τα συστήματα Τ.Π.Ε. που χρησιμοποιούν. Αντιπροσωπευτικά είναι τα ακόλουθα αποσπάσματα απαντήσεων:

«Είναι σημαντικό το σύστημα τηλεδιάσκεψης να είναι εύκολα προσβάσιμο και εύχρηστο. Αυτό το αναφέρω, γιατί δεν είναι όλοι το ίδιο εξοικειωμένοι με τις τηλε-Ο.Σ.Σ.» (Ερωτηματολόγιο 2 – Ε.2).

«Να είναι φιλικό στους χρήστες (εύκολο μενού) και να δίνει τα απαραίτητα βοηθητικά εργαλεία και διευκρινιστικές οδηγίες για τη διεξαγωγή της τηλε-Ο.Σ.Σ.» (Ε.31).

«Να μην κάνει κατάχρηση υπολογιστικής ισχύος, να υπάρχει δυνατότητα ασφάλειας και ποιότητας ταχύτητας και να πιάνει λίγο όγκο στην πρόσφατη μνήμη.» (Ε.16).

Ακόμη, οι φοιτητές επιθυμούν το σύστημα τηλεδιάσκεψης να υποστηρίζει την απρόσκοπτη συμμετοχή πολλών ατόμων, τα οποία να μπορούν να συνομιλούν μεταξύ τους και τα πρόσωπά τους να είναι άμεσα ορατά σε παράθυρα. Και τούτο διότι τότε δημιουργούνται οι κατάλληλες συνθήκες για την αλληλογνωριμία και την ανάπτυξη διαπροσωπικών σχέσεων.

«Να επιτρέπει την παράλληλη και απρόσκοπτη παρακολούθηση του μαθήματος από αρκετά μεγάλο αριθμό φοιτητών/τριών, να έχει λειτουργίες που επιτρέπουν την αλληλεπίδραση διδάσκοντος-διδασκομένων όπως να υπάρχει κάμερα και ο κάθε φοιτητής να μπορεί να βλέπει τον διδάσκοντα και τους υπόλοιπους και όχι απλά να τους ακούει.» (Ε.28).

«Να υπάρχει η δυνατότητα υποστήριξης ανοιχτής κάμερας και μικροφώνου για

να μπορούν να επικοινωνούν και να αλληλεπιδρούν ο διδάσκων με τους φοιτητές του τμήματός του και σε μια σελίδα να υπάρχουν τα παράθυρα όλων των συμμετεχόντων» (E.12).

«Στην καλύτερη επικοινωνία θα συντελέσει η ανοιχτή κάμερα των διδασκομένων κατά τη διάρκεια των τηλε-ΟΣΣ, καθώς, έτσι, αποτρέπεται ο απρόσωπος χαρακτήρας» (E.1).

Οι φοιτητές του δείγματος αναγνωρίζουν ότι οι συνθήκες διεξαγωγής των τηλε-Ο.Σ.Σ. συνδέονται με την υλοποίηση μιας ισχυρής περιχάραξης Ρ.Λ. διότι ο διδάσκων έχει τη δυνατότητα να διαμορφώνει από θέση ισχύος το πλαίσιο της κάθε συνάντησης. Στην περίπτωση αυτή οι φοιτητές επιθυμούν την αξιοποίηση των δυνατοτήτων του συστήματος τηλεδιάσκεψης, προκειμένου όλες οι ενέργειες του διδάσκοντος να είναι άμεσα ορατές και κατανοητές από αυτούς (Π+ Δ.Λ.: Bernstein, 2000), όπως είναι η προβολή με τη χρήση διαφανειών των βασικών σημείων των εισηγήσεών του. Χαρακτηριστικά είναι τα παρακάτω αποσπάσματα απαντήσεων:

«Να υπάρχει δυνατότητα για παρουσίαση από τον διδάσκοντα πολλών μορφών αρχείων, βίντεο, power points. Επίσης να υπάρχει δυνατότητα πίνακα που να μπορεί να σημειώνει ο διδάσκων αλλά και οι διδασκόμενοι» (E.27).

«Ο διδάσκων μέσα από την online διδασκαλία να μπορεί να εισάγει διαφάνειες, να διαμοιράσει εικόνες, βίντεο, υλικό με ήχο, φωτογραφίες βοηθώντας τον φοιτητή να εμπεδώσει την ύλη» (E.10).

Ταυτόχρονα οι συμμετέχοντες στην έρευνα επιθυμούν το σύστημα τηλεδιάσκεψης να διαθέτει ποικιλία εργαλείων, όπως η δημιουργία ασκήσεων και κουίζ, τα οποία να αξιοποιούνται από τον διδάσκοντα κατά τη διάρκεια των τηλε-Ο.Σ.Σ. προκειμένου να διεγείρεται το ενδιαφέρον των φοιτητών για τα θέματα της συνάντησης και να κινητοποιούνται για να αλληλεπιδράσουν και να συμμετάσχουν με ενεργητικό τρόπο στις διαδικασίες της (Π- Ρ.Λ.: Bernstein, 2000). Επίσης, οι φοιτητές επιθυμούν να υπάρχουν στην πλατφόρμα και να αξιοποιούνται κατά τη διάρκεια των τηλε-Ο.Σ.Σ. δυνατότητες που τους μετατρέπουν σε ενεργούς δρώντες, όπως για παράδειγμα να μπορούν να διαμοιράζουν την οθόνη του υπολογιστή τους και να επικοινωνούν προφορικά και γραπτά τόσο με τον διδάσκοντά τους όσο και με όλους ή με μερικούς από τους συμμαθητές τους (Π- Ρ.Λ.: Bernstein, 2000).

«Ο διδάσκων έχει τη δυνατότητα να σχεδιάσει διάφορες ασκήσεις, κουίζ και τεστ αξιολόγησης και στη συνέχεια να παρακινήσει τους φοιτητές να συζητήσουν και να σχολιάσουν» (E.8).

«Ωφέλιμη είναι η δυνατότητα διαμοιρασμού της οθόνης αλλά και διάφορων τύπων αρχείων, όπως κείμενα, εικόνες, βίντεο, όχι μόνο από την πλευρά του διδάσκοντα αλλά και από του διδασκόμενου, προκειμένου να μην υπάρχει μονομέρεια και να μπορεί να υπάρχει καλύτερη εικόνα της μαθησιακής διαδικασίας» (E.4).

Μάλιστα, για τη διαμόρφωση ενός φιλικού και συνεργατικού αλληλεπιδραστικού κλίματος μεταξύ των φοιτητών κατά τη διάρκεια των τηλε-Ο.Σ.Σ. χρειάζεται το σύστημα τηλεδιάσκεψης να διαθέτει χαρακτηριστικά που επιτρέπουν την ανταλλαγή προσωπικών γραπτών μηνυμάτων και οπωσδήποτε τον διαχωρισμό τους σε μικρές συνεργατικές ομάδες (Π- Ρ.Λ.: Bernstein, 2000):

«Ένα σύστημα εξ αποστάσεως διδασκαλίας είναι σημαντικό να ανοίγει διάλογο επικοινωνίας και ανταλλαγής απόψεων μεταξύ των φοιτητών. Για τον σκοπό αυτό η δυνατότητα του chat αλλά και η δυνατότητα δημιουργίας μικρών ομάδων συζήτησης και συνεργασίας κατά τη διάρκεια της τηλε-ΟΣΣ είναι εργαλεία και δυνατότητες που θα πρέπει να προσφέρονται στις online συναντήσεις» (E.15).

«Ο διδάσκων έχει την ικανότητα να δημιουργεί εικονικές τάξεις, δωμάτια

συζητήσεων για να αλληλογνωριστούν οι φοιτητές, να κάνουν διάλογο, να μοιραστούν της εμπειρίες τους, να αλληλοβοηθηθούν και να πραγματοποιήσουν τις ομαδικές ασκήσεις που τους αναθέτει» (E.10).

Επομένως, από τις απαντήσεις των φοιτητών του δείγματος προκύπτει ότι η αξιοποίηση συστημάτων τηλεδιάσκεψης για την πραγματοποίηση των τηλε-Ο.Σ.Σ. που διαθέτουν δυνατότητες αμφίδρομης επικοινωνίας και αλληλεπίδρασης, όπως είναι η ύπαρξη chat, breakout sessions και ο διαμοιρασμός οθόνης και αρχείων από όλους τους συμμετέχοντες, ενισχύει τον κονεκτιβιστικό προσανατολισμό των επιλογών του ΕΑΠ. Άλλωστε, η χρήση των Τ.Π.Ε. φαίνεται να αποτελεί, πλέον, οργανικό στοιχείο του θεσμικού habitus του συγκεκριμένου ιδρύματος προσδιορίζοντας τον τρόπο διενέργειας του εκπαιδευτικού του έργου. Επίσης, εφόσον τα χαρακτηριστικά της διαδικτυακής σύγχρονης επικοινωνίας μέσω της τηλεδιάσκεψης επιτρέπουν τον διαχωρισμό των φοιτητών σε μικρές συνεργατικές ομάδες, διαμορφώνεται στο εσωτερικό τους ένα κοντστρουκτιβιστικό μαθησιακό περιβάλλον (Downes, 2019; Lockey, Conaghan, Bland, & Astin, 2021), το οποίο συνδέεται με την υλοποίηση μιας ασθενούς περιχάραξης Ρ.Λ., που ευνοεί την αλληλεπίδρασή τους και την ενεργητική τους συμμετοχή για την προσέγγιση και επεξεργασία διαφόρων γνωστικών ζητημάτων κατά τη διάρκεια των τηλε-Ο.Σ.Σ.

Επιθυμητή διαμόρφωση των «παιδαγωγικών πρακτικών» στις τηλε-Ο.Σ.Σ.

Τα ευρήματα της έρευνας αυτής έδειξαν ότι οι φοιτητές επιθυμούν την υλοποίηση μιας ισχυρής περιχάραξης αναφορικά με τη σειρά παρουσίασης της γνώσης. Και τούτο διότι θεωρούν ότι ο διδάσκων οφείλει να τους κάνει απολύτως σαφή την ατζέντα της τηλε-Ο.Σ.Σ. και να φροντίζει για την υλοποίησή της στη συνέχεια. Στην περίπτωση αυτή εφαρμόζεται μια ισχυρή περιχάραξη «ρυθμιστικού λόγου» καθώς αναγνωρίζεται από τους φοιτητές η ισχυρή θέση του διδάσκοντα και η δυνατότητά του να προσδιορίζει τα θέματα με τα οποία θα ασχοληθούν κατά τη διάρκεια της εξ αποστάσεως συνάντησής τους, όπως και να καθορίζει εάν θα αξιοποιηθούν ή όχι οι δυνατότητες και τα προσφερόμενα εργαλεία του συστήματος τηλεδιάσκεψης κατά τη διεξαγωγή της. Χαρακτηριστικά είναι τα ακόλουθα αποσπάσματα απόψεων φοιτητών που φανερώνουν την επιθυμία τους για την εφαρμογή μιας «ορατής παιδαγωγικής» ως προς τις στρατηγικές επιλογές που αφορούν την εξελικτική πορεία υλοποίησης μιας τηλε-Ο.Σ.Σ.

«Θα ήθελα να υπάρχει ενδιαφέρουσα αφόρμηση, σχετική με το θέμα διδασκαλίας που θα ακολουθήσει, σύντομη παρουσίαση του θέματος χωρίς μεγάλους μονολόγους που μπορεί να κουράσουν, επεξεργασία αυτού του θέματος ομαδοσυνεργατικά και τέλος ανατροφοδότηση που συμβάλει στην αποσαφήνιση σημείων» (E.1).

«Ο διδάσκων θα πρέπει να κάνει μία εισαγωγή για το τι θα εξηγήσει, να χρησιμοποιεί διαφάνειες, να προωθεί τη μέθοδο ερωτήσεων και απαντήσεων, να απαντάει στις απορίες των φοιτητών και στο τέλος θα πρέπει να γίνονται κάποιες ασκήσεις εμπέδωσης για κατανόηση της ύλης» (E.14).

Από τα παραπάνω αποσπάσματα αλλά και από τα ευρήματα της ποιοτικής ανάλυσης περιεχομένου των ερωτηματολογίων διαφαίνεται η επιθυμία των φοιτητών να μετακινηθούν οι επιλογές του διδάσκοντα κατά την εξέλιξη της πραγματοποίησης της τηλε-Ο.Σ.Σ. από δράσεις που εστιάζονται σε μια ισχυρή περιχάραξη Ρ.Λ. σε επιλογές που προκρίνουν μια ασθενή περιχάραξη Ρ.Λ., οι οποίες τοποθετούν τους διδασκόμενους στο επίκεντρο της εκπαιδευτικής διαδικασίας (Bernstein, 1990, 2000). Για το σκοπό αυτό χρειάζεται να αξιοποιούνται οι δυνατότητες του συστήματος τηλεδιάσκεψης για διαμοιρασμό των φοιτητών σε ομάδες (“breakout sessions”):

«Ο διδάσκων κατά τις ΟΣΣ είναι σημαντικό να κατευθύνει και να καθοδηγεί τους φοιτητές σε συζήτηση γύρω από έννοιες της ΘΕ, να δίνει ευκαιρίες για αναζήτηση, συζήτηση και ανταλλαγή απόψεων μεταξύ των φοιτητών, ιδίως με το break sessions αποτελεί καλή πρακτική η πραγματοποίηση ομαδικών δραστηριοτήτων» (E.11).

Στην περίπτωση αυτή, όπως προκύπτει κι από το παραπάνω αντιπροσωπευτικό των απόψεων των φοιτητών απόσπασμα, χρειάζεται ο διδάσκων να διαδραματίζει έναν διευκολυντικό και υποστηρικτικό ρόλο ενισχύοντας, όπου και όταν χρειάζεται, τη μαθησιακή προσπάθεια των διδασκόμενων για την επεξεργασία της ακαδημαϊκής γνώσης της Θ.Ε.. Μάλιστα, οι φοιτητές επιθυμούν στο πλαίσιο υλοποίησης από τους ίδιους ομαδοσυνεργατικών δραστηριοτήτων η παρουσία του διδάσκοντα να είναι διακριτική προκειμένου να τους δίνει εξηγήσεις και διευκρινίσεις όταν αυτό χρειάζεται (Π- P.Λ.: Bernstein, 2000):

«Ο καθηγητής χρειάζεται να έχει βοηθητικό ρόλο, να περνάει από τις διάφορες ομάδες και να παρακολουθεί τις ομαδικές εργασίες. Να βοηθάει όπου και όταν χρειάζεται και να επεξηγεί. Σε κάθε περίπτωση πρέπει να δοθεί αρκετός χρόνος» (E.17).

Έπειτα, όσον αφορά την επιλογή είδους γνώσης, δηλαδή της θεματολογίας των τηλε-Ο.Σ.Σ., οι φοιτητές θεωρούν ότι αυτή πρέπει να εστιάζεται στα δύσκολα και σημαντικά σημεία της ύλης της Θ.Ε. (Π+ επιλογής είδους γνώσης: Bernstein, 2000). Μάλιστα, επιθυμούν την υλοποίηση ορατών παιδαγωγικών με την αξιοποίηση των δυνατοτήτων του συστήματος τηλεδιάσκεψης, όπως είναι ο διαμοιρασμός οθόνης, για την προβολή από τον διδάσκοντα διαφανειών με τα σημαντικά σημεία των εισηγήσεών του, αλλά και τις διευκρινίσεις που απαιτούνται για τις δραστηριότητες ή τις ασκήσεις που μπορεί να αναθέτει στους διδασκόμενους κατά τη διάρκεια της τηλε-Ο.Σ.Σ..

«Να γίνεται αξιοποίηση PowerPoint μέσω διαμοιρασμού οθόνης στους φοιτητές/τριες όπου θα γίνεται παρουσίαση κάποιου συγκεκριμένου θέματος, όπου ο διδάσκων χρειάζεται να μιλήσει και να επεξηγήσει βασικές θεωρίες» (E.21).

«Να γίνεται χρήση διαφανειών και διαδικτυακού πίνακα διαμοιράζοντας την οθόνη του ο εκπαιδευτικός για να συμπληρώνει τις προφορικές του εξηγήσεις για τα θέματα της θεωρίας. Μέσω της χρήσης PowerPoint πριν από την έναρξη των ομαδικών δραστηριοτήτων να παρουσιάζεται η εξήγηση των θεμάτων τους για το τι ακριβώς πρέπει να κάνουν οι φοιτητές μεταξύ τους ώστε να ολοκληρώσουν τις δραστηριότητες με επιτυχία» (E.8).

Τα ερευνητικά μας υποκείμενα επιθυμούν να επιχειρεί ο διδάσκων την αναπλαισίωση της ακαδημαϊκής γνώσης της Θ.Ε. ώστε μέσω πολλών και κατανοητών παραδειγμάτων, αλλά κι από τη σύνδεση των δυσνόητων ή/και των σημαντικών σημείων της ύλης με τις δικές τους εμπειρίες, να γίνεται η απλοποίηση αυτής της γνώσης για να μπορούν να την κατανοήσουν (Π- επιλογή διαχείρισης της γνώσης στις τηλε-Ο.Σ.Σ.: Bernstein, 2000):

«Να προβάλλονται επιμέρους παραδείγματα αναφορικά με το θέμα. Ακόμη, ο διδάσκων μπορεί να ζητήσει από τους φοιτητές/τριες να καταγράψουν τα δικά τους παραδείγματα που αφορούν το υπό μελέτη θέμα» (E.10).

«Νομίζω πως η χρήση απτών και πολλών παραδειγμάτων βοηθούν σημαντικά στην επεξήγηση δύσκολων σημείων της ύλης. Να επιλέγει ο διδάσκων παραδείγματα που να καλύπτουν τις ανάγκες και τα ενδιαφέροντα των φοιτητών/τριών για να εξηγήει με σαφή και κατανοητό τρόπο τα βασικά σημεία της θεωρίας» (E.5).

Σημαντικό εργαλείο του συστήματος τηλεδιάσκεψης για την υλοποίηση των τηλε-

Ο.Σ.Σ. είναι η δυνατότητα διαμοιρασμού των φοιτητών σε ομάδες ώστε μέσω συνεργατικών διαδικασιών να προσεγγίζουν τα σημαντικά σημεία της ύλης της Θ.Ε.. Στην περίπτωση αυτή τα κονεκτιβιστικά χαρακτηριστικά του συστήματος τηλεδιάσκεψης ευνοούν την υλοποίηση θεωριών διδασκαλίας που είναι επικεντρωμένες στον διδασκόμενο και συνδέονται με την εφαρμογή αόρατων παιδαγωγικών πρακτικών, οι οποίες γίνονται ευχάριστα αποδεκτές από τους φοιτητές (Lockey et al., 2021). Και τούτο διότι αυτοί κινητοποιούνται κατά τη διάρκεια των τηλε-Ο.Σ.Σ. και εργάζονται με έναν συνεργατικό κονστρουκτιβιστικό τρόπο για την ανακάλυψη και αποσαφήνιση της γνώσης. Το γεγονός αυτό λειτουργεί θετικά καθώς συμβάλλει στην ανάπτυξη της επικοινωνίας μεταξύ των φοιτητών, στην καλύτερη αλληλογνωριμία τους και στην καλλιέργεια των διαπροσωπικών τους σχέσεων:

«Αποτελεί καλή πρακτική η εργασία μας σε ομάδες με τις breakout sessions καθώς συνεργαζόμαστε και αλληλεπιδρούμε μεταξύ μας. Διευρύνονται οι γνωστικοί μας ορίζοντες με τις απόψεις των συμφοιτητών μας και δημιουργείται θετικό κλίμα» (E.32).

«Η πραγματοποίηση ομαδικών δραστηριοτήτων αποτελεί καλή πρακτική διότι οι φοιτητές αλληλεπιδρούν μεταξύ τους, υπάρχει αμεσότητα, επικοινωνία, μοιράζονται τις εμπειρίες και συνεργάζονται όλοι μαζί για την απόκτηση γνώσεων» (E.11).

«Θα πρέπει να δημιουργούνται ομαδικές δραστηριότητες στην πλατφόρμα Webex γιατί έτσι ενδυναμώνουν οι σχέσεις της ομάδας του τμήματος και ταυτόχρονα προωθείται η συνεργασία, συζητάμε για τα σημαντικά σημεία της ύλης και γίνονται ακόμα πιο κατανοητές βασικές θεωρίες της θεματικής ενότητας» (E.19).

Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι μια μεταπτυχιακή φοιτήτρια τόνισε πως η πραγματοποίηση ομαδοσυνεργατικών δραστηριοτήτων κατά τη διάρκεια των τηλε-Ο.Σ.Σ. μπορεί να έχει θετικότερα αποτελέσματα σε σύγκριση με τις δια ζώσης Ο.Σ.Σ. στην προώθηση της αλληλογνωριμίας μεταξύ των φοιτητών:

«Είναι καλή πρακτική γιατί μας δίνει την ευκαιρία να γνωριζόμαστε ίσως και καλύτερα από τη δια ζώσης ΟΣΣ, δημιουργείται θετικό κλίμα μεταξύ των φοιτητών και ενισχύεται η μεταξύ μας συνεργασία, επικοινωνία και εμπιστοσύνη» (E.26).

Για τη διαμόρφωση των συνεργατικών ομάδων υποστηρίχθηκε από μερίδα φοιτητών ότι χρειάζεται να γίνεται εναλλαγή των προσώπων που τις αποτελούν για να δίνεται η δυνατότητα σε όλους τους φοιτητές ενός τμήματος να αλληλεπιδράσουν και να γνωριστούν καλύτερα μεταξύ τους (Π- Ρ.Λ.: Bernstein, 2000). Επίσης, διατυπώθηκε η άποψη ότι από την 3^η τηλε-Ο.Σ.Σ. και ύστερα όπου έχει επιτευχθεί η αλληλογνωριμία των φοιτητών να μην γίνεται τυχαία από την επιλογή breakout session του συστήματος τηλεδιάσκεψης ή από τον διδάσκοντα η κατανομή των φοιτητών σε ομάδες αλλά αυτό να γίνεται από τους ίδιους για λόγους καλύτερης συνεργασίας (Π- Ρ.Λ.: Bernstein, 2000).

«Να δουλεύουμε (με τη χρήση «breakout rooms/sessions») σε διαφορετικές ομάδες σε κάθε τηλε-ΟΣΣ για να μπορούμε να γνωριστούμε όλοι καλύτερα μεταξύ μας» (E.12).

«Η προώθηση της συνεργασίας και της επικοινωνίας μπορεί να ενισχυθεί με τις υποομάδες που κάθε φορά τα άτομα εναλλάσσονται» (E.16).

«Δυνατότητα επιλογής ομάδων από την 3η ΟΣΣ κι έπειτα, καθώς -καλώς ή κακώς- κάποια άτομα συνεργάζονται καλύτερα μεταξύ τους και πλέον, λογικά, όλοι έχουν γνωριστεί με όλους σε κάποιο βαθμό» (E.22).

Το γεγονός αυτό αποδεικνύει ότι η κατάλληλη αξιοποίηση των χαρακτηριστικών του

συστήματος τηλεδιάσκεψης ευνοεί την ανάπτυξη καλών διαπροσωπικών σχέσεων μεταξύ των φοιτητών ενός τμήματος και συμβάλλει στην κοινωνικοποίησή τους υπό την επίδραση του θεσμικού *habitus* του ΕΑΠ (Thomas, 2002). Έτσι, διαμορφώνονται οι διαθέσεις δραστηριοποίησης (*habitus*) των φοιτητών (Bourdieu, 1997), που ευνοούν την αυτενέργεια και την ανάπτυξη καλών και στενών συνεργατικών σχέσεων με τους συμφοιτητές τους για την ανακάλυψη της γνώσης με την εφαρμογή μιας κονεκτιβιστικής λογικής τόσο κατά τη διάρκεια των τηλε-Ο.Σ.Σ. όσο και εκτός αυτών (Anderson & Dron, 2011; Lockey et al., 2021).

Έπειτα, οι φοιτητές του δείγματος ζητούν την υλοποίηση ασθενών περιχαράξεων «βηματισμού» κατά τη διάρκεια των τηλε-Ο.Σ.Σ. διότι επιθυμούν να έχουν στη διάθεσή τους επάρκεια χρόνου για να συνομιλήσουν, να ανταλλάξουν απόψεις, να γνωριστούν καλύτερα και να συνεργαστούν για την προσέγγιση των διαφόρων γνωστικών ζητημάτων. Επίσης, υποστηρίχθηκε ότι ο καθορισμός του χρόνου υλοποίησης των δραστηριοτήτων πρέπει να προσδιορίζεται συχνά με τη συνεργασία διδάσκοντα – διδασκόμενων (ασθενής περιχάραξη Ρ.Λ.):

«Ο χρόνος συνεργασίας στα «breakout rooms/sessions» να προταθεί από τον διδάσκοντα αλλά να οριστεί σε συνεργασία με τους φοιτητές/τριες» (Ε.30).

«Ο χρόνος χρειάζεται να είναι αρκετός γιατί τα άτομα που συνεργάζονται θέλουν χρόνο να εξοικειωθούν. Επίσης, δεν έχουν όλοι ασχοληθεί με τη θεματική στον ίδιο βαθμό και υπάρχει πιθανότητα χάσματος κάποιες φορές, που ο παραπάνω χρόνος θα δώσει την ευκαιρία μεγαλύτερης ανάλυσης και εξήγησης των ζητούμενων των δραστηριοτήτων» (Ε.5).

Για την ανατροφοδότηση των δραστηριοτήτων που πραγματοποιούνται κατά τη διάρκεια των τηλε-Ο.Σ.Σ. τα ευρήματα της έρευνας έδειξαν την επιθυμία υλοποίησης μιας ισχυρής περιχάραξης κριτηρίων αξιολόγησης, η οποία μπορεί να διευκολύνεται με την αξιοποίηση εργαλείων του συστήματος τηλεδιάσκεψης, όπως ο διαμοιρασμός οθόνης για την προβολή σε γραπτό κείμενο ή σε διαφάνειες των ευρημάτων από τις διάφορες ομάδες εργασίας. Στην περίπτωση αυτή οι φοιτητές του δείγματος θεωρούν απαραίτητη την παρουσίαση των αποτελεσμάτων των ομαδικών δραστηριοτήτων από τα μέλη των διαφόρων ομάδων και στο τέλος επιθυμούν τη συμβολή του διδάσκοντα για την επικύρωση των συγκεκριμένων αποτελεσμάτων:

«Μετά το τέλος των ομαδικών δραστηριοτήτων θα γίνεται παρουσίαση από τους φοιτητές των απαντήσεων που διαμορφώθηκαν στα «breakout rooms». Θα πρέπει να παρουσιάζονται όλες οι απαντήσεις των ομάδων. Στο τέλος ο καθηγητής θα πρέπει να επεξηγεί προφορικά κατά την ώρα της τηλεδιάσκεψης τη σωστή τοποθέτηση και ύστερα να την στέλνει γραπτά στα email των φοιτητών» (Ε.24).

«Μετά από την παρουσίαση από τον εκπρόσωπο κάθε ομάδας και τη συζήτηση στην ολομέλεια των συμπερασμάτων της, αυτά θα ήταν καλό να έχουν καταγραφεί και να σταλθούν από τον/την εκπρόσωπό της στον σύμβουλο-καθηγητή που συγκεντρώνει τις απαντήσεις των ομάδων και τις αποστέλλει σε όλους τους συμμετέχοντες. Παράλληλα αποστέλλει και τις δικές του προτεινόμενες απαντήσεις» (Ε.16).

Τα συγκεκριμένα ευρήματα της μελέτης αυτής συμπίπτουν με τα ευρήματα άλλων ερευνών από τις οποίες προκύπτει ότι στα Ανοικτά Πανεπιστήμια προκρίνεται η επιλογή της υλοποίησης ορατών παιδαγωγικών, που καθιστούν σαφή και κατανοητά στους φοιτητές τα κριτήρια αξιολόγησης των θεμάτων στα οποία εστιάζεται η εκπαιδευτική διαδικασία (Anderson, 2007; Koustourakis, 2020; Ryan & Henderson, 2018; Simpson, 2018).

Συνοψίζοντας, τα ευρήματα της μελέτης αυτής δείχνουν ότι κατά τη διάρκεια των

τηλε-Ο.Σ.Σ. χρειάζεται να αξιοποιούνται τα διαθέσιμα εργαλεία του συστήματος τηλεδιάσκεψης για τη διαμόρφωση των παιδαγωγικών πρακτικών με στοιχεία που αντλούνται τόσο από μια ισχυρή όσο και από μια ασθενή περιχάραξη. Στην πρώτη περίπτωση αυτό συμβαίνει με τη διαμόρφωση από τον διδάσκοντα του πλαισίου διενέργειας της τηλε-Ο.Σ.Σ. και των επιλογών για τη διαμόρφωση και υλοποίηση της ατζέντας της συνάντησης. Επίσης, ισχυρή περιχάραξη που συνδέεται με την υλοποίηση ορατών παιδαγωγικών επισημαίνεται στην περίπτωση της ανατροφοδότησης, που καθιστά ορατά τα κριτήρια αξιολόγησης των δραστηριοτήτων με τη συμβολή τόσο του διδάσκοντα όσο και των φοιτητών. Στην περίπτωση υλοποίησης μιας ασθενούς περιχάραξης, που συνδέεται με την πραγματοποίηση ομαδοσυνεργατικών δραστηριοτήτων από τους φοιτητές για την προσέγγιση και επεξεργασία διαφόρων γνωστικών ζητημάτων, σημαντικές αποδεικνύονται οι δυνατότητες του συστήματος τηλεδιάσκεψης που επιτρέπουν τον χωρισμό των συμμετεχόντων στις τηλε-Ο.Σ.Σ. σε μικρές ομάδες εργασίας.

Συμπερασματικές διατυπώσεις

Στην εργασία αυτή πραγματοποιήθηκε έρευνα σε μεταπτυχιακούς φοιτητές του ΕΑΠ, των οποίων το αντικείμενο σπουδών έχει στενή συνάφεια με το επιστημονικό πεδίο της ανοικτής και εξ αποστάσεως εκπαίδευσης, με στόχο την ανάδειξη των απόψεών τους για την αξιοποίηση του συστήματος τηλεδιάσκεψης στην διαμόρφωση των παιδαγωγικών πρακτικών κατά τη διάρκεια των τηλε-Ο.Σ.Σ. Έχοντας υπόψη τα ευρήματα της μελέτης αυτής καταλήγουμε στα ακόλουθα συμπεράσματα:

- Η αξιοποίηση ενός συστήματος τηλεδιάσκεψης για την πραγματοποίηση των ομαδικών συμβουλευτικών συναντήσεων σε όλα τα προγράμματα σπουδών του ΕΑΠ αποτελεί επιλογή που ενισχύει τα κωνεκτιβιστικά χαρακτηριστικά στην κουλτούρα παροχής του εκπαιδευτικού του έργου. Μάλιστα, για την προώθηση της επικοινωνίας και της αλληλεπίδρασης μεταξύ των συμμετεχόντων στις τηλε-Ο.Σ.Σ. οι φοιτητές του δείγματος θεωρούν ότι το σύστημα τηλεδιάσκεψης χρειάζεται να διαθέτει εργαλεία και δυνατότητες που επιτρέπουν την υλοποίηση μικτών παιδαγωγικών πρακτικών, που αντλούν στοιχεία τόσο από μια ορατή όσο κι από μια αόρατη παιδαγωγική (Bernstein, 1990, 2000; Koustourakis, 2020). Στην πρώτη περίπτωση ανήκουν οι δυνατότητες για ορατότητα όλων των συμμετεχόντων σε παράθυρα, για διαμοιρασμό της οθόνης υπολογιστή ώστε να μπορούν να προβληθούν διαφάνειες από τις εισηγήσεις του διδάσκοντα, αλλά και η μετάδοση/μεταφορά διαφόρων τύπων αρχείων. Στη δεύτερη περίπτωση προκρίνονται διδακτικές επιλογές που θέτουν τους διδασκόμενους στο επίκεντρο της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Και εδώ η πλατφόρμα χρειάζεται να διαθέτει δυνατότητες που επιτρέπουν την ιδιαίτερη προσωπική γραπτή και προφορική επικοινωνία μεταξύ των φοιτητών, το διαχωρισμό τους σε μικρές ομάδες και την ύπαρξη εργαλείων που επιτρέπουν τη συνεργασία των φοιτητών για την υλοποίηση κωνστρουκτιβιστικού χαρακτήρα δραστηριοτήτων.
- Όσον αφορά τον «ρυθμιστικό λόγο», ο οποίος συνδέεται με τον τρόπο υλοποίησης των ιεραρχικών σχέσεων κατά τη διάρκεια των τηλε-Ο.Σ.Σ., οι φοιτητές επιθυμούν οι διδάσκοντες να διαμορφώνουν το πλαίσιο πραγματοποίησης της τηλε-συνάντησης, όπως και να καθορίζουν και να κατευθύνουν την ατζέντα της φροντίζοντας για την εφαρμογή των δράσεων που έχουν προσδιοριστεί (ισχυρή περιχάραξη P.Λ.: Bernstein, 2000). Ακόμη, θεωρούν ως κατάλληλη την αλληλεπίδρασή τους σε μικρές ομάδες για την προσέγγιση διαφόρων γνωστικών ζητημάτων, όπου ο διδάσκων θα έχει έναν δευτερεύοντα υποστηρικτικό και ενισχυτικό ρόλο εφόσον αυτό χρειαστεί. Επίσης, για τη σύνθεση των ομάδων

- συνεργασίας μπορούν από την 3^η τηλε-Ο.Σ.Σ. και ύστερα να αποφασίζουν οι ίδιοι οι φοιτητές (ασθενής περιχάραξη Ρ.Λ.: Bernstein, 2000).
- Τα χαρακτηριστικά του συστήματος τηλεδιάσκεψης είναι απαραίτητο να μπορούν να συμβάλλουν στην υλοποίηση παιδαγωγικών επιλογών που αντλούνται από μια «αόρατη» παιδαγωγική. Τέτοια είναι η δυνατότητα χωρισμού των φοιτητών σε ομάδες για την προσέγγιση με κονστρουκτιβιστικό τρόπο της ύλης της Θ.Ε.. Ακόμη, κατά την άποψη των φοιτητών του δείγματος, η υλοποίηση πρακτικών από μια «αόρατη» παιδαγωγική συνδέεται με τη διάθεση σε αυτούς του απαραίτητου χρονικού διαστήματος για να ολοκληρώσουν μέσα στα πλαίσια της τηλε-Ο.Σ.Σ. τις ομαδοσυνεργατικές δραστηριότητες που τους ανατίθενται (ασθενής περιχάραξη βηματισμού). Επίσης, κατά την επεξεργασία των διαφόρων πτυχών της ακαδημαϊκής γνώσης της Θ.Ε. χρειάζεται να λαμβάνονται υπόψη και να αξιοποιούνται οι εμπειρίες και τα βιώματα των φοιτητών. Στην περίπτωση αυτή χρειάζεται να γίνεται η αναπλαισίωση και απλοποίηση της επιστημονική γνώσης μέσα από παραδείγματα που την καθιστούν εύληπτη και κατανοητή στους διδασκόμενους.
  - Τέλος, σημαντικές είναι οι επιλογές για διαμόρφωση του «διδασκτικού λόγου» κατά την υλοποίηση των τηλε-Ο.Σ.Σ. με στοιχεία που αντλούνται από μια «ορατή» παιδαγωγική. Πρόκειται: (α) για την εστίαση σε σημαντικά ή δυσνόητα σημεία της ακαδημαϊκής γνώσης της Θ.Ε. (ισχυρή περιχάραξη «επιλογής γνώσης»), (β) για την ύπαρξη μιας σαφούς ατζέντας, η οποία κοινοποιείται στους φοιτητές και ακολουθεί μια λογική διαμόρφωση δόμησης (ισχυρή περιχάραξη «σειράς παρουσίασης της γνώσης»), (γ) για την παροχή σαφών επεξηγήσεων και διευκρινίσεων από την πλευρά του διδάσκοντα προς τους φοιτητές, οι οποίες γίνονται περισσότερο ορατές και κατανοητές σε αυτούς με την προβολή μέσω του συστήματος τηλεδιάσκεψης κατάλληλων αρχείων διαφανειών. Και (δ) για την παροχή σαφούς ανατροφοδότησης για τις εκπαιδευτικές δράσεις που υλοποιούνται κατά τη διάρκεια της τηλε-Ο.Σ.Σ. (ισχυρή περιχάραξη «κριτηρίων» αξιολόγησης).
- Ολοκληρώνοντας την εργασία αυτή επισημαίνουμε ότι τα αποτελέσματα που προέκυψαν, δεν είναι γενικεύσιμα αλλά ανταποκρίνονται στη «ματιά» του δείγματος των φοιτητών που συμμετείχαν στην έρευνα για τις τηλε-Ο.Σ.Σ. που διοργανώνονται στο ΕΑΠ. Ωστόσο, θα ενδιέφερε η πραγματοποίηση μιας εκτεταμένης συγκριτικού χαρακτήρα μελέτης με τη συμμετοχή φοιτητών και διδασκόντων από διαφορετικά προγράμματα προπτυχιακών και μεταπτυχιακών σπουδών του ΕΑΠ, η οποία να διερευνήσει την επίδραση του συστήματος τηλεδιάσκεψης στο σχεδιασμό και την υλοποίηση των τηλε-Ο.Σ.Σ.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

- Anderson, B. (2007). Independent learning. In M.G. Moore (Ed.), *Handbook of distance education* (pp.109-122). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Anderson, T., & Dron, J. (2011). Three generations of distance education pedagogy. *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 12(3), 80-97. <https://doi.org/10.19173/irrodl.v12i3.890>
- Bernstein, B. (1990). *The Structuring of Pedagogic Discourse: Vol. IV Class, Codes & Control*. London: Routledge.
- Bernstein, B. (2000). *Pedagogy, Symbolic control and identity. Theory, Research, Critique* (Revised edition). N.Y.: Rowman & Littlefield.
- Bourdieu, P. (1997) Forms of capital. In A. Halsey, H. Lauder, P. Brown & A. Wells (Eds), *Education: culture, economy and society* (pp. 46-58). Oxford and New York: Oxford University Press.
- Carrillo, C., & Flores, M. A. (2020). COVID-19 and teacher education: a literature review of online teaching and learning practices. *European Journal of Teacher Education*, 43(4), 466-487.

- <https://doi.org/10.1080/02619768.2020.1821184>
- Christidou, V., Gravani, M., & Hatzinikita, V. (2012). Distance Learning Material for Adult Education: The Case of the Open University of Cyprus. *Ubiquitous Learning: An International Journal*, 4(2), 33-45.
- Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2008). *Μεθοδολογία Εκπαιδευτικής Έρευνας*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Daniel, J. (2020). Education and the COVID-19 pandemic. *Prospects*, 49(1), 91-96. <https://doi.org/10.1007/s11125-020-09464-3>
- Dhawan, S. (2020). Online learning: A panacea in the time of COVID-19 crisis. *Journal of Educational Technology Systems*, 49(1), 5-22. <http://dx.doi.org/10.1177/0047239520934018>
- Downes, S. (2019). Recent work in connectivism. *European Journal of Open, Distance and E-Learning*, 22(2), 113-132. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1245809.pdf>
- Goldie, J. G. S. (2016). Connectivism: a knowledge learning theory for the digital age? *Medical teacher*, 38(10), 1064-1069. doi: 10.3109/0142159X.2016.1173661
- Koustourakis, G. (2014). A Sociological Approach to Painting Teaching according to the Contemporary Greek Kindergarten Curriculum. *The International Journal of Early Childhood Learning*, 20(1), 23-37. <https://doi.org/10.18848/2327-7939/CGP/v20i01/48408>
- Koustourakis, G. (2015). Could written essays evaluation affect the tutor - students communication in distance learning? Perceptions of Open University postgraduate students. *Educational Journal of the University of Patras UNESCO Chair*, 2(2), 45-58. <https://doi.org/10.26220/une.2237>
- Koustourakis, G. (2020). Teaching through written assignments in the Open University: an approach to the “voice” of postgraduate students on Instructional Discourse. *Open Education – The Journal for Open and Distance Education and Educational Technology*, 16(1), 9-21. <https://doi.org/10.12681/jode.23156>
- Koustourakis, G., Panagiotakopoulos, C., & Vergidis, D. (2008). A Contribution to the Hellenic Open University: Evaluation of the pedagogical practices and the use of ICT on distance education. *International Review of Research in Open and Distance Learning*, 9(2), 1-18. <https://doi.org/10.19173/irrodl.v9i2.424>
- Krippendorff, K. (2004). *Content Analysis. An Introduction to its Methodology*. Thousand Oaks, California: Sage.
- Lemay, J. D., Doleck, T., & Bazelais, P. (2021). Transition to online teaching during the COVID-19 pandemic. *Interactive Learning Environments*, 1-12. <https://doi.org/10.1080/10494820.2021.1871633>
- Lockey, A., Conaghan, P., Bland, A., & Astin, F. (2021). Educational theory and its application to advanced life support courses: a narrative review. *Resuscitation Plus*, 5, 100053. <https://doi.org/10.1016/j.resplu.2020.100053>
- Mason, J. (2011). *Η διεξαγωγή της ποιοτικής έρευνας*. Αθήνα: Πεδίο.
- Moorhouse, B. L. (2020). Adaptations to a face-to-face initial teacher education course ‘forced’online due to the COVID-19 pandemic. *Journal of Education for Teaching*, 46(4), 609-611. <https://doi.org/10.1080/02607476.2020.1755205>
- Morais, A.M., & Neves, I.P. (2011). Educational texts and contexts that work: Discussing the optimization of a model of pedagogic practice. In D. Frandji & P. Vitale (Eds), *Knowledge, pedagogy and society: International perspectives on Basil Bernstein’s sociology of education* (pp. 191-207). New York: Routledge.
- Patton, M.Q. (2002). *Qualitative Research & Evaluation Methods*. London: Sage.
- Reay, D., David, M.E., & Ball, S.J. (2005). *Degrees of Choice*. Stoke on Trend: Trentham Books.
- Robson, C. (2007). *Η Έρευνα του Πραγματικού Κόσμου*. Αθήνα: Gutenberg.
- Ryan, T., & Henderson, M. (2018). Feeling feedback: students’ emotional responses to educator feedback. *Assessment & Evaluation in Higher Education*, 43(6), 880-892. <https://doi.org/10.1080/02602938.2017.1416456>
- Simpson, O. (2018). *Supporting students in online, open and distance learning*. N.Y.: Routledge.
- Thomas, L. (2002). Student retention in higher education: The role of institutional habitus. *Journal of Educational Policy*, 17(4), 423-442. <https://doi.org/10.1080/02680930210140257>
- Tinmaz, H. (2012). Social Networking Websites as an Innovative Framework for Connectivism. *Contemporary Educational Technology*, 3(3), 234-245. doi: 10.30935/cedtech/6080